

РОЗВИТОК КУЛЬТУРИ ДІАЛОГУ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ПРОФЕСІЙ ТИПУ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА» ЯК ПЕДАГОГІЧНА ПРОБЛЕМА

Дяченко М.Д.

Класичний приватний університет

Стаття присвячена проблемі формування культури діалогу в майбутніх фахівців професій типу «людина-людина». У роботі висвітлено психолого-педагогічні та філософські погляди на дефініції «діалог», «культури діалогу», «професійне мовлення», «культура професійного спілкування». Визначено сутність процесу формування розвитку культури діалогу студентів у процесі професійної підготовки. Окреслено педагогічні умови розвитку культури діалогу майбутніх фахівців професій типу «людина-людина». З'ясовано основні вимоги до побудови діалогічного мовлення в процесі професійного спілкування. Визначено шляхи розвитку культури діалогу студентів у процесі професійної підготовки. Доведено важливість формування культурно-мовної компетентності, професійної культури діалогу як складника професіоналізму майбутніх фахівців професій типу «людина-людина».

Ключові слова: діалог, мовлення, комунікативність, культура діалогу, культура професійного спілкування, професійна підготовка студентів, професії типу «людина-людина».

Постановка проблеми. В умовах карколомних трансформацій в Україні, що сталися на зламі століть і продовжують відбуватися сьогодні, особливо гострої актуальності набула проблема якісної підготовки майбутніх фахівців усіх галузей, зокрема професій типу «людина-людина». Адже в центрі сучасних змін та реформ – людина як громадянин і професіонал, від життєвої позиції, освіти й культури якої багато в чому залежить майбутнє держави та подальший розвиток суспільства в наш доленосний час.

Саме тому наразі таким важливим видається вирішення проблеми формування і розвитку культури діалогу в процесі підготовки майбутніх фахівців професій типу «людина-людина», до того ж феномену культури діалогу, на наш погляд, є ще не достатньо висвітленим у науково-педагогічній літературі й потребує спеціального, глибокого дослідження. **Актуальність** проблеми посилюється зростанням уваги суспільства та підвищенням вимог до професійної культури фахівців, необхідністю формування та розвитку культури діалогу, соціальним запитом на компетентних, з високим рівнем культури фахівців професій типу «людина-людина», які володіють знаннями й навичками професійного діалогу та творчого підходу до вирішення професійних завдань і виконання соціальних ролей, а також потребою самої особистості майбутнього випускника ВНЗ в самореалізації та розвитку своєї творчої індивідуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Діалог здавна був темою дослідження, його вивченню приділялася увага філософів античності й періоду Відродження, представників класичної європейської філософії. Становлення та розвиток культури діалогу започаткувалося ще у наукових розвідках Х. Алчевської, В. Антоновича, М. Грушевського, М. Драгоманова, О. Духновича, М. Костомарова, А. Макаренка, І. Огієнка, М. Пирогова, Г. Сковороди, В. Сухомлинського.

У царині педагогічних досліджень ХХ–ХХІ ст. проблему діалогу як важливого складника комунікації в різних сферах людського життя, галузях науки та професійної діяльності вивчали С. Амеліна, М. Бахтін, В. Берков, М. Гетьманець, Л. Губерський, В. Іванов, М. Кім, Т. Колбіна, Л. Лазарев, О. Лисоченко, Т. Матвеева, Г. Мельник, О. Михайлюта, А. Москаленко, П. Павлюк, В. Пельт, Є. Прохоров, Л. Світич, О. Тертичний, М. Тузова, В. Ученова, Д. Чубата, Я. Яскевич та ін.

Вчені зверталися до діалогу як до форми створення філософських і наукових творів, формуван-

ня вміння аргументації власної думки та володіння мистецтвом переконання. Підкреслювалася роль слова і мови в житті окремої людини і суспільства, акцентувалося на необхідності опанування вміннями вирішувати спірні питання шляхом перемовин, за допомогою слова, миру, дружнього доброзичливого ставлення до всіх людей та поваги до них, незалежно від полюсу їхньої думки.

Мета статті – висвітлення психолого-педагогічних та філософських поглядів на проблему, характеристика дефініцій «діалог», «культури діалогу», «професійне мовлення», «культура професійного спілкування»; визначення сутності процесу формування розвитку культури діалогу студентів у процесі професійної підготовки та окреслення педагогічних умов розвитку культури діалогу майбутніх фахівців професій типу «людина-людина».

Виклад основного матеріалу. Спілкування – найважливіша особливість представників професій типу «людина – людина», що підкреслює першочерговість і принципову значущість комунікативних ознак. Професійна діяльність фахівців професій типу «людина-людина» пов'язана з навчанням, обслуговуванням, вихованням, керівництвом тощо та спрямована на вивчення людей і суспільства в цілому.

Специфіка фахової освіти майбутніх представників професій типу «людина-людина» полягає тому, що вона має двовекторну спрямованість: 1) формування фахової компетентності (готовність застосовувати в майбутній професійній діяльності сукупність спеціальних знань, умінь і навичок); 2) підготовка до встановлення й підтримування діалогу з різними за віком і статусом людьми.

Професійна підготовка майбутніх фахівців професій типу «людина-людина» поінна бути спрямована на формування не лише професійної компетентності студентів, а й на навчання активно взаємодіяти, налагоджувати контакти, підтримувати стосунки, досягати взаєморозуміння у процесі виконання професійних функцій, творчо знаходити індивідуальний підхід до людей, розбиратися в їхній поведінці, розуміти їх емоційний стан і потреби, надавати моральну підтримку, адекватно реагувати на гнів, невдоволення, критику, зберігати рівновагу в конфліктних ситуаціях, бути здатними до ефективної комунікації та конструктивного діалогу.

Діалог, за визначенням В. Беркова, це – «логіко-комунікативний процес взаємодії людей засобом вираження своїх смислових позицій, найдешевша й найоперативніша форма обміну інформацією, це – зустріч різних суб'єктивних світів різних свідомос-

тей, пов'язаних співпереживанням щодо спільного предмету» [3, с. 14].

Уміння прочитувати мовленнєву ситуацію, розуміти співрозмовника – нести підвищену мовленнєву відповідальність за спілкування є не менш важливим для нього, ніж вільне володіння предметом мовлення. Уміння коригувати мовленнєві події, вибираючи оптимальний варіант результативного спілкування, треба розглядати, як важливу рису професій типу «людина-людина». Але отримати такі навички можна лише, опанувавши теорію й набувши необхідного практичного досвіду. Сучасний діалог стає особливо актуальним – як логічна форма творчого мислення, як «засіб подальшої інтенсифікації соціального прогресу» [3, с. 5].

Дослідницею Н. Криловою було зазначено, що ще у стародавньому трактаті «Бджола» – безцінному джерелі античних афоризмів, написаному в формі діалогу, пропонувалися поради щодо правильної поведінки у діалозі та ставлення до співрозмовника: «З одних вуст виходить і благословення, і прокляття. Краще ногами спіткнутися, ніж язиком»; «У друзі вибирай не того, хто люб'язний з тобою, хто з тобою погоджується, а суворого порадики, який користь для тебе шукає і противиться твоїм необдуманим словам» [6, с. 45], «Яке єство людини, такі й слова її» [6, с. 57].

Український богослов, письменник, поет, математик, філософ Ф. Прокопович вважав, що індивід повинен вчитися опановувати себе, керувати своєю поведінкою, емоціями, пристрастями і словами.

Просвітитель-гуманіст XVIII ст., філософ, поет і педагог Г. Сковорода використовуючи нетрадиційні форми навчання (розмови, бесіди, роз'яснення, поради, диспути) звертався до діалогу, наголошуючи на взаємодопомозі та дружбі між учителем і учнем, на рівноправних стосунках у процесі навчання, на умінні педагога переконувати співрозмовників-учнів, формувати вміння володіти собою, виховувати доброзичливість, справедливість, поміркованість, стриманість. Серед принципів Г. Сковороди – завдання освіти та виховання: допомогти кожному пізнати себе самого, бо тільки так можна прийти до щастя, служіння людям, Батьківщині; у кожній людині може виявлятися і добра, і зла воля; головне – «дух сродності», шлях пізнання і самопізнання. Засоби – любов, свобода, слово; краща форма виховання – особистий приклад; мета – кожному бути природним, суверенним, у стані внутрішньої свободи тощо [9].

На необхідність формування у вихованців культури рідної мови і толерантності у спілкуванні з іншими людьми, поваги до людської гідності вказували літературознавець М. Драгоманов та хірург М. Пирогов.

На взаєминах учнів і педагогів у спілкуванні акцентував А. Макаренко, розробивши і практично реалізувавши принцип співробітництва, стрижнем якого видатний педагог вважав товариську єдність і спільність інтересів вчителів і учнів.

Духовному співробітництву, діалогічному спілкуванню: індивідуальним бесідам, розмовам особливу увагу приділяв В. Сухомлинський, вважаючи емпатію, совість, почуття власної гідності наріжним каменем виховного процесу й наголошуючи на тому, що культура людини – це дзеркало її духовної культури й застерігаючи: якщо просяться на язик якісь сумніви, то потрібно притримати їх у голові, подумати, поміркувати, а потім запитати у старшого ще раз так, щоб не образити його [10, с. 238].

Формування культури діалогу – багатогранний, тривалий і взаємообумовлений процес, успішна ор-

ганізація якого залежить від багатьох чинників, зокрема від готовності до виконання складних професійних завдань, які дедалі більше будуть пов'язані з професійним спілкуванням.

Багато дослідників вивчали різні аспекти діалогу: природу діалогу та діалогічність мислення (Л. Виготський, О. Леонт'єв, С. Рубінштейн, О. Соколов); рольову діалогічну взаємодію у комунікації (А. Добрович, Г. Лассвел, В. М'ясищев, Я. Яноушек); особливості, структуру, функції діалогу (М. Бахтін, М. Біблер, В. Кучинський); діалог у педагогічному спілкуванні (Г. Балл, В. Кан-Калік, Г. Ковальов, О. Киричук, В. Семиченко); психологічні аспекти діалогу (О. Бодальов, Г. Ковальов, А. Харащ, К. Роджерс).

В «Українському педагогічному словнику» пропонується така дефініція діалогу: це – «форма ліквідації виховних конфліктів шляхом обміну думками сторін і знаходження спільної позиції» [5, с. 96].

На думку М. Бахтіна, в основі діалогу закладена проблема «я – інший», яка конкретизується поняттями «я – для – себе», «я – для – іншого», «інший – для – мене», існує особлива діалогічна сфера буття людини: саме буття людини є найглибшим спілкуванням. Бути – означає спілкуватися [2], як стверджує вчений, у діалозі відбувається взаємодія різних контекстів, різних точок зору, різних кругозорів, різних експресивно-акцентних систем, різних соціальних «мов».

Форми діалогічних відносин можуть бути різними, оскільки різними є форми взаємодії, що відбувається. Діалогічні відносини виникають спонтанно. Передумовою їх утворення є установка на слово як висловлення авторської точки зору на певне питання, що викликає діалогічну реакцію. У зв'язку з цим М. Бахтін наголошував на особистісному аспекті будь-якого висловлення. Діалог – це завжди полеміка. Одна діалогічна реакція породжує іншу – діалог є засобом пізнання особистості, а пізнання саме по собі є діалогічним.

У науковому світі існують різні підходи до визначення поняття «культура професійного спілкування»:

- сукупність спеціальних знань, умінь, навичок завдяки яким, індивід попереджує виникнення психологічних труднощів й прогнозує результативність між особистісною і професійною взаємодією (А. Білоножко [4, с. 6]);

- система знань, умінь і цінностей, яка реалізується у процесі міжсуб'єктної комунікативної взаємодії фахівця і є фактором, що супроводжує його професійну діяльність у виробничій сфері й зумовлює її фахово-комунікативну спрямованість (С. Амеліна [1, с. 15]);

- особистісне інтелектуально-культурне утворення, яке об'єднує в собі комунікативні та морально-психологічні можливості та будується на підставі ustalених принципів спілкування й можливостей конкретних учасників комунікації (Л. Орбан-Лембрик [8, с. 407]);

- складне особистісне утворення, до складу якого входить соціальний досвід та професійні знання, уміння, набір зразків комунікативної поведінки та характеризується здатністю до розв'язання різних проблем (О. Лисевич [7, с. 9]) тощо.

Культура діалогу – це рівень оволодіння уміннями і навичками діалогічної взаємодії у мотиваційній, пізнавальній, почуттєвій і комунікативній сферах. Культура діалогу як система уявляється нам складним, багатоаспектним та інтегративним утворенням, яке: по-перше, існує на перехресті культури суспільства, культури соціальної групи, культури професійної сфери і культури особис-

тості; по-друге, є відображенням вище зазначених культур і формування культури діалогу відбувається на тлі їхньої постійної взаємодії і взаємовпливу; по-третє, саме по собі активно впливає на їхній розвиток, хоч відповідні зміни проходять з різним темпом в залежності від рівня (одиночного, особливого, загального) [1].

Дослідниця С. Амеліна до механізмів діалогу відносить: прагнення до пізнання нового; бажання здійснити обмін інформацією; прагнення до духовного збагачення; задоволення емоційних потреб; самовдосконалення та реалізація особистісного потенціалу; намагання досягти взаєморозуміння [1]. На думку вченої, усвідомлення потреб, які спонукають особистість до діалогічного спілкування, є підґрунтям для розуміння сутності процесу формування культури діалогу у студентів аграрних ВНЗ, який також потребує чіткої дефініції.

За С. Амеліною, процес формування культури діалогу – це розгорнутий у часі, цілеспрямований, оснований на співпраці і співтворчості його суб'єктів, процес пробудження у цих суб'єктів природної активності через вплив на культуру дій, відносин і почуттів [1].

Сутність процесу формування культури діалогу майбутніх фахівців професій типу «людина-людина» полягає, на нашу думку, у цілеспрямованій внутрішньовузівській підготовці викладачів і студентів до діалогу, забезпечені їх творчої співпраці та суб'єкт-суб'єктної діалогової взаємодії; науково-педагогічному супроводі інтелектуальної співтворчості усіх учасників навчального процесу; в організації самостійної роботи над удосконаленням рівня культури діалогу викладачів і студентів.

Високий рівень культури діалогу передбачає вміння слухати співрозмовника і творчо співпрацювати з ним над розвитком ідеї, за потреби толерантно переконуювати; бажання до обміну інформацією; прагнення до духовного розвитку і взаємозбагачення у співпраці з опонентом; повагу до іншої людини, незалежно від її соціального і фахового статусу; доброзичливість; емпатійність; здатність знаходити

компроміс; прагнення до активної позиції у діалозі; виважену адекватну реакцію в діалоговій ситуації; лаконічність і конкретність висловлювання власних поглядів; володіння культурою професійного спілкування та правилами мовленнєвого етикету.

Формування та розвиток культури діалогу може стати одним із чинників професійного мовленнєвого іміджу, конкурентоздатності та професіоналізму майбутніх фахівців професій типу «людина-людина».

На ефективність процесу формування культури діалогу у викладачів і майбутніх фахівців професій типу «людина-людина» впливають науково-методичне забезпечення підготовки викладачів до навчального діалогу та підвищення їх педагогічної майстерності у становленні суб'єкт-суб'єктних відносин; духовна взаємодія викладачів і майбутніх фахівців у процесі формування культури діалогу; впровадження діалогічних методів навчання як фактору удосконалення професійної підготовки студентів, стимулювання розвитку якостей, необхідних для ефективної діалогічної взаємодії тощо.

Висновки і пропозиції. Отже, формуючи у майбутніх фахівців професій типу «людина-людина» культуру діалогу, необхідно пам'ятати, що цей процес є активною співтворчістю, оскільки він виступає продуктом взаємодії співрозмовників, які вільно обмінюються думками, розвивають і доповнюють власне розуміння предмета розмови. Дуже важливо навчити студентів володіти засобами управління діалогом, допомогти їм зрозуміти, що завдання діалогу – в процесі дискусії, полеміки знайти правильне й оптимальне вирішення проблеми, зіставити різні погляди, ідеї, думки, підходи. Діалог може бути конструктивним лише за умови побудови його на засадах гуманізму й демократії. Запорукою успішної діалогічної ситуації є толерантність, повага до партнерів по діалогу, визнання їх права на власне бачення проблеми. Формування культурно-мовної компетентності, професійної культури діалогу – важливий сегмент фахової підготовки майбутніх фахівців професій типу «людина-людина».

Список літератури:

1. Амеліна С. М. Теоретико-методичні основи формування культури діалогу у студентів аграрних вищих навчальних закладів дис. ... д-ра пед. н. / С. М. Амеліна. – Д., 2007. – 398 с.
2. Бахтин М. М. Эстетика словесного творчества / М. М. Бахтин. – М., 1979. – 273 с.
3. Берков В. Ф. Культура диалога: учеб. пособие / В. Ф. Берков, Я. С. Яскевич. – Мн.: Новое знание, 2002. – 152 с.
4. Білоножко А. В. Соціально-психологічні чинники становлення комунікативної культури майбутнього юриста в процесі професійної підготовки: автореф. дис. ... канд. психолог. н. / А. В. Білоножко. – К., 2008. – 25 с.
5. Емельянов Ю. Н. Обучение паритетному диалогу / Ю. Н. Емельянов – Л.: Изд-во Ленингр. ун-та, 1991. – 108 с.
6. Крылова Н. Б. Формирование культуры педагогического спілкування майбутніх вчителів засобами діалогічних навчальних ситуацій: автореф. дис. ... канд. пед. н. / О. В. Лисевич. – Кировоград, 2011. – 17 с.
7. Лисевич О. В. Соціальна психологія: у 2 кн. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Либідь, 2004 – Кн. 1: Соціальна психологія особистості і спілкування. – 567 с.
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Соціальна психологія: у 2 кн. / Л. Е. Орбан-Лембрик. – К.: Наукова думка, 1973. – Т. 1. – 532 с.; Т. 2. – 576 с.
9. Сухомлинский В. А. Как воспитать настоящего человека / В. А. Сухомлинский. – К.: Радянська школа, 1975. – 236 с.

Дяченко М.Д.

Классический частный университет

РАЗВИТИЕ КУЛЬТУРЫ ДИАЛОГА БУДУЩИХ СПЕЦИАЛИСТОВ ПРОФЕССИЙ ТИПА «ЧЕЛОВЕК-ЧЕЛОВЕК» КАК ПЕДАГОГИЧЕСКАЯ ПРОБЛЕМА

Аннотация

Статья посвящена проблеме формирования культуры диалога у будущих специалистов профессий типа «человек-человек». В работе освещены психолого-педагогические и философские взгляды на дефиниции «диалог», «культуры диалога», «профессиональная речь», «культура профессионального общения». Определена сущность процесса формирования развития культуры диалога студентов в процессе профессиональной подготовки. Определены педагогические условия развития культуры диалога будущих специалистов профессий типа «человек-человек». Выяснены основные требования к построению диалогической речи в процессе профессионального общения. Определены пути развития культуры диалога студентов в процессе профессиональной подготовки. Доказана важность формирования культурно-языковой компетентности, профессиональной культуры диалога как элемента профессионализма будущих специалистов профессий типа «человек-человек».

Ключевые слова: диалог, речь, коммуникативность, культура диалога, культура профессионального общения, профессиональная подготовка студентов, профессии типа «человек-человек».

Diachenko M.D.

Classic Private University

THE DEVELOPMENT OF A CULTURE OF DIALOGUE OF FUTURE SPECIALISTS PROFESSIONS LIKE «MAN-MAN» AS A PEDAGOGICAL PROBLEM

Summary

The article is devoted to the problem of creating a culture of dialogue among future specialists in professions like «man-man». In the work of lit psycho-pedagogical and philosophical views on the definition of «dialogue», «culture of dialogue», «professional speech», «the culture of professional communication». Defined the essence of the process of developing a culture of dialogue students in the process of professional training. Defined pedagogical conditions of development of a culture of dialogue of future specialists in professions like «man-man». Clarified the basic requirements to build Dialogic speech in the process of professional communication. The ways of development of a culture of dialogue students in the process of professional training. Proved the importance of developing cultural and linguistic competence, professional culture of dialogue as an element of professionalism of future specialists in professions like «man-man».

Keywords: dialogue, discourse, communication, culture of dialogue, culture of professional communication, professional training of students, the profession of the type «man man».